

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.2>**О. В. Лук'янчук**аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена проблемі методологічних властивостей інтерпретації в процесі дослідження сучасного права та держави, комплексно аналізуються наявні в науковій літературі погляди з досліджуваної проблеми. Увага приділяється аналізу статичного (формально-догматичного) і динамічного (еволюційного) підходів до юридичного тлумачення. Вказується, що при статичному підході інтерпретатор повинен чітко слідувати букві закону, встановлювати лише ті сенси нормативно-правового акту, які закладав в нього законодавець в момент його укладання. При динамічному підході інтерпретатор коригує, пристосовує нормативно-правовий акт до нових реалій життя, враховуючи суспільні відносини, що змінюються. Зазначається, що будучи частиною соціокультурної термінології, в правничій термінології можна виділити також термінологію практики (закону) і термінологію науки (юриспруденції). Зазначено, що такий поділ, своєю чергою, пов'язаний з різними сферами функціонування юридичної термінології: офіційно-ділової і наукової. Робиться висновок про те, що методологія юридичної науки не є чимось принципово відмінним та відокремленим від наукової методології загалом. Як різновид останньої вона підпорядковується загальним закономірностям розвитку методологічного знання. Тому на неї повністю поширюються положення про структуру та рівні методологічного аналізу, їх взаємозв'язок та взаємопроникнення тощо. Водночас це не позбавляє методологію загальної теорії права та держави специфічних особливостей, що визначаються специфікою їх предмета та функцій, а також цілей державно-правового пізнання. Також окреслюються перспективні напрями подальших наукових розробок, зокрема зазначається, що в умовах глобальних перетворень та безперервного діалогу та взаємовпливу правових систем актуальнішим інтерпретація права та розуміння не тільки віддзеркалення позитивного права, а й віддзеркалення природного права як відображення керівних засад та принципів правового регулювання суспільних відносин. Важливу роль в цьому процесі відведено інтерпретації права за допомогою герменевтичних методів пізнання в процесі праворозуміння та правотворчості в умовах кардинальних змін в сучасному праві та державі.

Ключові слова: методологія юридичних досліджень, герменевтичний метод, інтерпретація права, праворозуміння, юридична термінологія, статична та динамічна інтерпретація.

Враховуючи стрімкий розвиток науки та досвід наукового пізнання у XXI столітті, важко заперечувати той факт, що розвиток методологічних та понятійних механізмів правничого знання та його доцільне теоретико-методологічне осмислення постає одним із найважливіших чинників прогресу та трансформації з урахуванням необхідності осмислення нових соціально-правових реалій.

В результаті розвитку науки, наукові поняття та методологія наукового пізнання акумулюють знання і є підставою об'єднання в системи.

Подальше застосування результатів цієї систематизації перетворює їх в універсальний нау-

ковий засіб, спрямований на подальший розвиток пізнавального процесу та практичного застосування. Тому закономірним є той факт, що кардинальні перетворення науки породжують інколи радикальні зміни в науковій методології та зміні наукових парадигм в яких методологія правничого знання постає об'єктом спеціального аналізу. Націлений на виявлення закономірностей формування та вдосконалення методологічних інструментів, подібний аналіз служить подальшому розвитку пізнавального процесу, виступаючи внутрішнім фактором його оптимізації та ефективності реалізації як у фундаментальному, так і у прикладному напрямі розвитку правової науки.

За словами Ю.М. Оборотова інноваційна наповненість методології юриспруденції вимагає від дослідників толерантності в оцінці використовуваних концептуальних ідей, парадигм, методологічного інструментарію, категорій і конструкцій і, звичайно ж, методологічної оптики, що забезпечує ситуативність і індивідуальність в осягненні правової сфери та державності. При цьому розвиток методології юриспруденції в напрямку міждисциплінарності і змішаних методологій не залишає сліду від замкнутості на себе правової нормативності і дозволяє знайти виходи з проблеми загрозливої дегуманізації державної влади [4, с. 46].

Загалом, методологію правничої науки можна визначити як систему принципів та способів організації та побудови теоретико-пізнавальної діяльності у галузі дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему. Вже це, досить загальне визначення, свідчить про те, що структура методології науки про право та державу, як і наукової методології взагалі, дуже складна. Таке вчення не є якоюсь відокремленою, локалізованою науковою дисципліною, воно внутрішньо іманентне всій юридичній науці і становить невід'ємну частину її теорії. Основну методологічну функцію в системі юридичних наук виконує загальна теорія права і держави, спеціальні юридичні науки мають свої методологічні частини, що визначаються специфікою об'єкта їх пізнання та функцій.

В той же час, системне уявлення не самоціль, а тільки засіб системного підходу. Багато характеристик предмету інтересів юриста взагалі не можуть бути визначені інакше, ніж через попередній розгляд цих предметів в системному вигляді. Наприклад, юрист не може обійтись без свідомого чи підсвідомого уявлення про систему, коли відповідає на питання про те, чи завершена його система права чи ні, тобто чи допускає вона приєднання нових елементів, чи стабільна вона, тобто чи зберігає система свою структуру при різноманітних змінах в субстраті. Його також цікавить, чи стаціонарна ця система права (тобто чи зберігає свої елементи при змінах в структурі), чи автономна вона за елементами (чи володіють її підсистеми характеристиками системи в цілому) тощо. Усе це якісно (а не кількісно) визначаючи системні параметри, без яких неможливо сформулювати і системні закономірності [2, с. 477].

Досвід останніх років переконливо свідчить про те, що підвищення авторитету юридичної науки можливе не за рахунок ігнорування (сві-

домого чи несвідомого) тих чи інших суспільно-політичних та правових поглядів та течій, якими такий багатий сучасний світ, а на основі їх глибокого та всебічного вивчення. Без урахування традицій вітчизняної та світової класичної науки в галузі теорії права та держави, без рецепції зарубіжного досвіду залишатимуться безперспективними будь-які спроби подальшої розробки теоретико-правової методології, комплексного вирішення питань взаємозв'язку особистості та громадянського суспільства, держави та інститутів самоорганізації соціуму, права та культури.

Інтерпретатори права передусім мають зрозуміти, що мали на увазі автори інтерпретованого тексту. У цьому плані правова наука – це суто герменевтична наука. Текст ніколи не може бути цілком зрозумілим. Хто хоче його правильно зрозуміти, завжди повинен знати, що хоче сказати автор тексту. Він повинен вносити із собою своє розуміння значення тексту, залишаючись водночас на твердому ґрунті об'єктивності. В процесі спілкування людей для розуміння повідомлень усіх видів інтерпретатор повинен зрозуміти мову автора повідомлення.

Слово «тлумачити» в українській мові означає «визначити зміст, роз'яснити, з'ясувати суть чого-небудь; давати якесь пояснення» або «висвітлювати певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати» [5, с. 126].

У широкому розумінні інтерпретацію можна визначити як опанування реальності за допомогою значущих висловів. У більш вузькому розумінні, «інтерпретація... – це робота мислення, що полягає в розшифровці змісту, який стоїть за очевидним змістом, у розкритті рівнів значення, які містяться у буквальному значенні..., інтерпретація має місце там, де є багатоскладовий зміст, а саме в інтерпретації виявляється множинність змістів». Враховуючи етимологію обох термінів, зміст їх загально мовного значення, можна зробити цілком логічний та обґрунтований висновок, що терміни «тлумачення права (законодавства)» та «інтерпретація права (законодавства)» є тотожними [3, с. 29].

Співвідносність будь-яких термінів усереднені певної мови з іншими її частинами обумовлює відносно замкнутий характер термінології в порівнянні з лексикою загального вживання, яка за своїм характером представляє відкриту систему. Термінологія сприймається як окреслена підсистема всередині загальної лексичної системи певної мови і при тому підсистема досить доступна для ознайомлення, тим

більше, що термінологія, як підсистема, в свою чергу, розпадається на підсистеми за тематичними ознаками. Такі підсистеми прийнято називати макро- та мікрополями. З урахуванням сказаного можна відзначити, що юридична термінологія загалом і в цілому відноситься до термінології соціокультурної. Однак юридична термінологія теж неоднорідна. У ній можна виділити термінологію практики (закону) і термінологію науки (юриспруденції). Такий поділ, своєю чергою, пов'язаний з різними сферами функціонування юридичної термінології: офіційно-ділової і наукової.

Досить поширеними в правознавстві є статичний (формально-догматичний) і динамічний (еволюційний) підходи до юридичного тлумачення семантичних термінологічних полів. При статичному підході інтерпретатор повинен чітко слідувати букві закону, встановлювати лише ті сенси нормативно-правового акту, які закладав в нього законодавець в момент його укладання. Відповідно до даного підходу нормативно-правові приписи не можуть коригуватися та пристосовуватися в ході тлумачення до змінних економічних, політичних та інших умов життя.

Імператор Юстиніан в VI ст. н. е. заборонив тлумачення своїх Дигестів, бо всі неясності, на його думку, були усунуті, і не залишилося підстав для сумнівів. Буржуазні ідеологи періоду сходження буржуазії до влади (Монтеск'є, Беккарія, Марат) вимагали точного проходження букві закону, виступали противниками тлумачення закону судами [3, с. 27].

При динамічному підході інтерпретатор коригує, пристосовує нормативно-правовий акт до нових реалій життя, враховуючи суспільні відносини, що змінюються.

Сутність цього підходу, тобто динамічної (коригуючої, еволюційної) методики полягає в тому, що суб'єкт інтерпретаційної діяльності адаптує правовий акт до тих змін, які відбуваються в суспільних відносинах, адже тлумачення норми права не може постійно і назавжди зберігати лише той зміст, який був їй наданий у момент її прийняття. Вважається, що потреба у цій методиці є особливо очевидною в умовах існування застарілого законодавства. Ж. Карбоньє зазначає, що динамічні тенденції в тлумаченні найчастіше використовуються в період соціальних криз і реформ, коли закони реформістського плану тлумачаться розширено, а консервативного – обмежено, й інтерпретатор має адаптувати закон до соціальних змін [7, с. 266].

М. Костицький, Л. Наливайко та В. Кучер у своїй монографії присвяченій проблемі тлумачення правових норм зазначають, що доцільність статичної та динамічної методик тлумачення правових норм треба шукати у відповіді на таке питання: чи тлумачити закони слід тільки у тому сенсі, який вони мали в момент їх видання, чи й у тому, який вони отримують у момент їх застосування?

Сутність першого (статичного) підходу полягає в тому, що суб'єкт тлумачення має неухильно дотримуватися букви закону, встановлювати лише той сенс нормативно-правового акта, що його було закладено у нього правотворчим органом на момент прийняття та видання акта. Але за такого підходу правові акти буде вельми складно, а іноді й зовсім неможливо пристосовувати шляхом їх тлумачення до постійно змінюваних умов суспільного життя. В разі використання статичної (формально-догматичної) методики основною цінністю правової дійсності визнається стабільність права, а інтерпретаторові не надається можливості змінювати сенс правової норми. Прихильники цієї методики зазначають, що не повинно існувати такого суб'єкта, який був би покликаний визначати час настання потреби у зміні сенсу правової норми, який був закладений у неї при її виданні. Якщо такий суб'єкт з'явиться, то це буде серйозною загрозою визначеності та стабільності всієї правової системи. До того ж будь-який акт, навіть найбільш доцільний і своєчасний, може втратити своє первинне значення, якщо буде визнаватися необхідність іншого його тлумачення в будь-який момент часу [6, с. 131].

Історичний досвід показує, що необхідність в еволюційному тлумаченні значно зростає в періоди економічних, політичних та інших соціальних криз та катаклізмів, коли потрібне розширювальне чи обмежувальне тлумачення «застарілих» нормативно-правових розпоряджень. Розглядаючи різноманітні підходи до проблеми юридичного тлумачення, не можна не помітити той факт, що досить серйозний недолік досліджень, що проводяться в цій галузі, як у вітчизняній, так і зарубіжній науці полягає в тому, що тлумачення ніколи по суті не розглядалося як певний тип (вид, підвид) юридичної практики з усіма висновками, пропозиціями та рекомендаціями теоретичного та прикладного характеру, що впливають з даного методологічно вихідного положення. Досить рідко можна зустріти позиції сучасних науковців, що вказують на те, що тлумачення є особливим різновидом юридичної діяльності.

До специфічних рис інтерпретаційної практики зокрема відноситься ознака відповідно до якої поруч із правотворчістю, практикою реалізації та систематизації права вона займає одне з провідних місць у правовій системі суспільства. Тому важко погодитись із позицією відповідно до якої інтерпретація права займає допоміжну роль у механізмі правового регулювання. Правотворча практика, як відомо, спрямована на зміну сфери (меж) правового регулювання шляхом створення нових, змін чинних чи скасування непотрібних нормативно-правових розпоряджень. У ході реалізації права відбувається індивідуалізація та втілення юридичних приписів (у тому числі і персонально адресованих актів тощо) у реальне життя. Практика систематизації пов'язана з упорядкуванням правових (нормативних, правозастосовних тощо) актів, приведенням їх в єдину, досить струнку систему. Без грамотного юридичного тлумачення ні правотворчість, ні реалізація, ні систематизація правових розпоряджень просто неможливі.

Також, важко погодитись з позицією відповідно до якої в процесі інтерпретації права нічого нового не створюється. Інтерпретаційна практика пов'язана з розкриттям змісту та форми правових явищ, усуненням протиріч, неточностей та інших похибок у приписах, із встановленням чіткості та ясності у правовому регулюванні суспільних відносин, із збільшенням нових знань, умінь, досвіду. У цього явища є кілька причин. Одна з них полягає у зміні суспільних відносин. Друга причина полягає у різноманітті особистих суб'єктивних якостей, властивих індивідууму, що здійснює інтерпретацію. Інтерпретаційна практика є не просто різновидом певної діяльності, а єдністю діяльності щодо встановлення змісту та форми правових явищ (динамічна її сторона) та правового досвіду, соціально-правової пам'яті (статичний компонент).

В сучасній методології правничих досліджень зростає роль використання засобів сучасної герменевтики, лінгвістичного та семантичного аналізу в процесі інтерпретації норм права, правових текстів, вирішенні завдань тлумачення сутності та значення різних ситуацій, що виникають у застосовній практиці. Методологія сучасної науки, у тому числі і правової, є дуже складним і багатоплановим феноменом.

В той же час, варто зазначити, що методологія юридичної науки не є чимось принципово відмінним та відокремленим від наукової методології загалом. Як різновид останньої вона підпоряд-

ковується загальним закономірностям розвитку методологічного знання. Тому на неї повністю поширюються положення про структуру та рівні методологічного аналізу, їх взаємозв'язок та взаємопроникнення тощо. Водночас це не позбавляє методологію загальної теорії права та держави специфічних особливостей, що визначаються специфікою їх предмета та функцій, а також цілей державно-правового пізнання.

Герменевтика виховує повагу до чужої точки зору, терпіння та прагнення порозуміння, не заперечуючи водночас необхідність критичної оцінки. Характерними стають зв'язки між правовою і політичною герменевтикою, які виявляються поєднаними уявленнями про легітимне правління, раціональність та нераціональність у людських міркуваннях про легітимний владний примус. Мислення про право і владу як подію детермінують їх герменевтичну природу. Не менш важливими є питання їх спільної протяжності та формальної взаємозумовленості. Якщо право і влада є предметами дискурсу, то вони можуть існувати у формі моменту або у формі процесу. Кожна з цих двох іпостасей права і влади характеризується своїми специфічними правилами та закономірностями. Однак загалом можна говорити про континуальність права у владі та влади у праві саме тому, що вони спільно конструюють один соціальний дискурс, не втрачаючи при цьому самостійності за допомогою використання автономних засобів та методів дискурсивних практик [8, с. 34].

З цього приводу науковий інтерес становить позиція В.В. Дудченко, яка зазначала, що герменевтика, є сучасним виявом метафізики. Сучасні прибічники аналітичної філософії визнали онтологію і метафізику невід'ємними складовими філософського знання. Герменевтичною проблемою є проблема «букви» і «духу» права. Під «буквою» права розуміють метод екзегез у тлумаченні (віддзеркалення позитивного права), під «духом права» – телеологічний метод (віддзеркалення природного права) [1, с. 16].

В умовах різкого загострення глобальних проблем, більшої взаємопов'язаності, взаємозалежності країн і народів, дослідження правових процесів, що протікають усередині нашої країни, не може ізолюватися не тільки від інших внутрішньодержавних явищ і процесів (економічних, соціальних, соціально-психологічних, політичних), а й від світового політико-правового розвитку. Без глибокого з'ясування процесів, які характерні правовому розвитку світу

(як у міжнародному праві, так і у внутрішньому праві інших країн), сьогодні неможливо зрозуміти закономірності та перспективи власного правового розвитку.

В умовах глобальних перетворень та безперервного діалогу та взаємовпливу правових систем актуальнішим інтерпретація права та розуміння не тільки віддзеркалення позитивного права, а й віддзеркалення природного права як відображення керівних засад та принципів правового регулювання суспільних відносин. Важливу роль в цьому процесі відведено інтерпретації права за допомогою герменевтичних методів пізнання в процесі праворозуміння та правотворчості в умовах кардинальних змін в сучасному праві та державі.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В. В. Про герменевтичний підхід до права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса. 2009. Вип. 45. С. 11–16.
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. К. : Кондор, 2006. 609 с.
3. Лепіш Н. Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики : монографія. Львів : Сполом, 2018. 250 с.
4. Оборотов Ю. М. Юридична методологія як інноваційна сфера. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 44–46.
5. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. К. : Юрид. думка, 2008. 336 с.
6. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.
7. Суходубова І. В. Динамічне тлумачення як засіб адаптації текстуальної форми законодавства до змін суспільних відносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер. : Економічна теорія та право. 2014. № 2. С. 264–272.
8. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. До питання права і влади крізь призму герменевтичного дискурсу. *Правові новели*. 2017. № 3. С. 27–36.

Luk'ianchuk O. V. Methodological properties of interpretation in studying modern law and the state

The article is devoted to the study of the problem of the methodological properties of interpretation in the process of researching modern law and the state, and comprehensively analyzes the views available in the scientific literature on the problem under study. Attention is paid to the analysis of static (formal-dogmatic) and dynamic (evolutionary) approaches to legal interpretation. It is indicated that with a static approach, the interpreter must clearly follow the letter of the law, establish only those meanings of the normative legal act that the legislator laid in it at the time of its conclusion. With a dynamic approach, the interpreter adjusts and adapts the legal act to the new realities of life, taking into account the changing social relations. It is noted that being a part of socio-cultural terminology, the terminology of practice (law) and the terminology of science (jurisprudence) can also be distinguished in legal terminology. It is noted that this division, in turn, is connected with different spheres of functioning of legal terminology: official, business and scientific. It is concluded that the methodology of legal science is not something fundamentally different and separate from scientific methodology in general. As a type of the latter, it is subject to the general laws of the development of methodological knowledge. Therefore, it is fully covered by provisions on the structure and levels of methodological analysis, their interrelation and interpenetration, etc. At the same time, this does not deprive the methodology of the general theory of law and the state of specific features determined by the specificity of their subject and functions, as well as the goals of state-legal knowledge. Prospective directions for further scientific developments are also outlined, in particular, it is noted that in the conditions of global transformations and continuous dialogue and mutual influence of legal systems, the interpretation of law and understanding of not only the reflection of positive law, but also the reflection of natural law as a reflection of the guiding principles and principles of legal regulation of social relations is more relevant. An important role in this process is assigned to the interpretation of law using hermeneutic methods of knowledge in the process of legal understanding and law-making in the conditions of radical changes in modern law and the state.

Key words: legal research methodology, hermeneutic method, interpretation of law, legal understanding, legal terminology, static and dynamic interpretation.